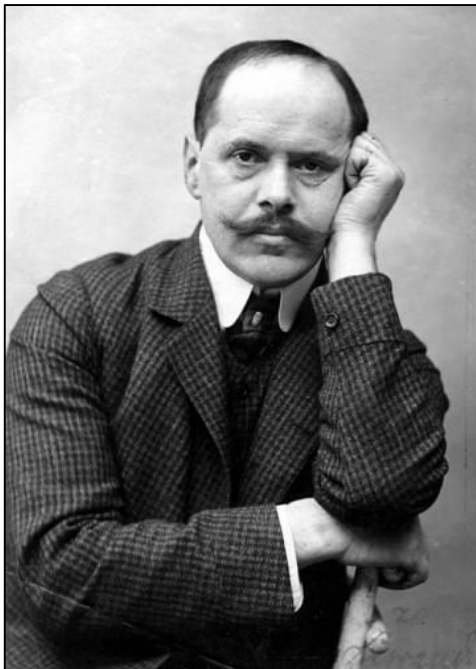

КАЖИМЕЖ ПШЕРВА-ТЕТМАЙЕР (Kazimierz Przerwa-Tetmajer, 1865 – 1940) – поетът, който още в най-ранна възраст култивира особен пиетет към „храма на изкуствата“, е сред най-забележителните полски символисти. Потомък на стар род на полски интелектуалци, той израства след книги, музика и живопис. Негов природен брат е художникът Влоджимеж Тетмайер (Włodzimierz Tetmajer, 1862 – 1923), който прави и някои илюстрации към книги на Кажимеж (вж. по-долу илюстрацията към *Ангелът на смъртта*).

Независимо дали пише поезия, проза, или драма, Тетмайер остава преди всичко лирик, болезнено чувствителен към преходността на всичко, което би могло да осмисли живота. В духа на присъщата за символистико-декадентското поколение страст към невидимото, тайнственото, трансцендентното той създава образен свят, изпълнен с погнуса към „делника нищожен“, и с трескава мисъл се опитва да прозре духовните оправдания на съществуването. В порива да достигне не само до своя личен екзистенциален смисъл, но и до наиндивидуалния промисъл на битието, той търси опора в съществуващите човешки представи за Бога, но открива в образа на Сина тоталната неосъщественост на неговата мисия – „в безкрая пуст, бездънен“ Христос се носи сред абсолютния мрак „разпнат и прескръбен“. Поетът оспорва каноничната религиозна идея за човеколюбеца Бог заради неговото безразличие към човешкото страдание, а това вече предпоставя разбирането му за обречеността на естествения копнеж по любовно съзвучие със света. И в поезията му, и в двутомния му роман *Ангелът на смъртта* (*Aniol śmierci*, 1890), и въобще във всичко създадено от него неотменно присъства двуликият образ на Любов-Смърт. Лиризмът пропива всичко създадено от него, включително в областта на прозата и на драматургията, а в определени моменти се проявява посредством обособяването на жанрово самостоятелни части, както е случаят със сонета в *Ангелът на смъртта*, включен във втората глава на романа (вж. стихотворението по-долу).

Пшерва-Тетмайер е органичен поет – в неговия половинвековен творчески път няма идейно-естетически отклонения: меланхолията е негова рождена стигма и тя интонира още най-ранните му стихотворения от втората половина на 80-те години, появили се най-напред в литературната периодика (първото му публикувано произведение е поемата в проза *Ила/Илла*, 1886). Очевидно именно тази философско-поетична тоналност съответства на умонастроенията на неговото поколение, тъй като още преди да бъде издадена първата му книга, лапидарно озаглавена *Поезия (Poezje)*, 1891), той вече е удостоен с няколко престижни литературни награди. След този том следват и други със същото заглавие: за периода 1891 – 1924 г. те са общо осем, като междувременно се преиздават със спорадични промени в някои от стихотворенията. (Това обяснява различните датировки в номерацията на един и същи том в преведените по-долу стихотворения.)

Философско-естетическите възгледи на Пшерва-Тетмайер кореспондират с нищезанските нагласи на първата модернистична вълна в Европа. В неговия мисловен поетически свят обаче те не са отзвук на външни влияния, а представляват израз на собствените му убеждения за дисхармоничната същност на живота и за творческото откровение като единственото човешко достойнство, което и най-арогантните насилия от страна на реалността не биха могли да преломят (стихотворението *Evviva l'arte!*).

Подобно на другите ключови фигури на символистико-декадентското поколение от края на XIX век, като Станислав Пшибишевски и Ян Каспрович, художественият свят на Тетмайер е под властта на краен екзистенциален песимизъм. Метафорично богата и поетически въздействаща, образността на Тетмайер улавя мистичните пулсации на трансцендентното, които засилват усещането за тотално разминаване между възвишения свят на идеите и реалната битийност. Ето защо неслучайно в цялостното му изключително богато творчество водещ е мотивът за предопределението, за безсилието на човека да промени съдбата. Това меланхолно по своята същност световъзприемане е допълнително стимулирано от житейските кризи, чиято кулминация настъпва след продължителната употреба на опиум и заразата със сифилис – последствията са психични разстройства и слепота.

Предложените стихотворения са емблематични за поетиката на Тетмайер, а *Краят на века* е възприеман от съвременниците му и оценяван от литературната критика като поетически манифест на първото поколение модернисти.

(Обзор на творчеството на Кажимеж Пшерва-Тетмайер, на българската му рецепция, както и превод на неговата любовна лирика вж. още в кн. 14 на сп. „Славянски диалози“ от 2013 г.)

KONIEC WIEKU

Przekleństwo?... Tylko dziki, kiedy się skaleczy,
Złorzeczy swemu bogu, skrytemu w przestworze.
Ironia?... Lecz największe z szyderstw czyż się może
Równać z ironią biegu najzwyczajszych rzeczy?

Wzgarda... Lecz tylko głupi gardzi tym ciężarem,
Którego wziąć na słabe nie zdoła ramiona.
Rozpacz?... Więc za przykładem trzeba iść skorpiona,
Co się zabija, kiedy otoczą go żarem?

Walka?... Ale czyż mrówka rzucona na szyny
Może walczyć z pociągiem, nadchodzącym w pędzie,
Rezygnacya?... Czyż przez to mniej się cierpieć będzie,
Gdy się z poddaniem schyli pod nóż gilotyny?

Byt przyszły?... Gwiazd tajniki któż z ludzi ogląda,
Kto zliczy zgasłe słońca i kres świata zgadnie?
Użycie?... Ależ w duszy jest zawsze coś na dnie,
Co wśród użycia pragnie, wśród rozkoszy żąda.

Cóż więc jest? Co zostało nam, co wszystko wiemy,
Dla których żadna z dawnych wiar już nie wystarcza?
Jakaż jest przeciw włóchni złego twoja tarcza
Człowiecze z końca wieku?... Głowę zwiesił niemy.

*Poezye*¹, t. 2., 1901

¹ Запазваме заглавията така, както са в оригиналните издания, независимо че думата „поезия“ в съвременния полски език се изписва по друг начин – poezja.

КРАЯТ НА ВЕКА

Проклятие?... Единствено дивакът може
 За всяка своя рана да проклина бога.
 Ирония?... Нима с ирония убога
 Да бъде сведен Той до делника нищожен?

Презрение... Глупакът бремето презира
 Затуй, че са безсилни неговите плещи.
 Немощ?... И като скорпион, в жарта заклещен,
 Човекът сам от своето жило да умира?

Борба?... Но мравка, хвърлена на коловоза,
 Нима ще може тя да преобърне влака?
 Да се откажеш?... И ще страдаш ли по-малко,
 Сведеш ли се на гилотината под ножа?

Бъдеще?... Но кой вижда края на всемира
 И звездни тайни, и угаснали комети?
 Наслада?... От копнеж душата е обзета,
 Копнеж за радост в дълбините ѝ извира.

Остава ни какво? Познание, че вече
 Предишната ни вяра лишна е разбита?
 Човек краевоковен, ти каква защита
 Пред злото имаш?... Сви се, дума не изрече.

Поезия, т. 2, 1901

NIE WIERZĘ W NIC

Nie wierzę w nic, nie pragnę niczego na świecie,
 Wstręt mam do wszystkich czynów, drwię z wszelkich zapalów:
 Posągi moich marzeń strącam z piedestałów
 I zdruzgotane rzucam w niepamięci śmiecie.

A wprzód je depcę z żalu tak dzikiem szaleństwem,
 Jak rzeźbiarz, co chciał zakłać w marmur Afrodytę,
 Widząc trud swój daremnym, marmury rozbite
 Depce, płacząc krzyk bólu z śmiechem i przekleństwem.

I jedna mi już tylko wiara pozostała:
 Że konieczność jest wszystkim, wola ludzka niczem –
 I jedno mi już tylko zostało pragnienie

Nirwany, w której istność pogrąża się cała
 W bezwładności, w omdleniu sennem, tajemniczem,
 I nieczując przechodzi z wolna w nieistnienie.

Poezye, t. 1., 1891

PAMIĘTAM CICHE, JASNE, ŻŁOTE DNIE

Co mie się dzisiaj cudnym zdają snem,
 Bo był otwarty raj także i mnie,
 W dzieciństwie mem.

I czasem myślę, że ja tylko spał,
 Że całe życie moje było snem --
 Zbudzę się, raj ten odnajdę com miał
 W dzieciństwie mem...

Poezye, t. 2., 1901

НЕ ВЯРВАМ В НИЩО

Не вярвам в нищо, нямам никакви стремежи
И на дела, и на мечти се подигравам:
На блянове руша пиедестали прежни,
Отломъците им обричам на забрава.

От мъка ги потъпквам аз със дива лудост,
Подобно скулптора, зазидал Афродита,
И после, осъзнал той своя труд разблуден,
С ридаещ смях потъпква мрамори разбити.

Едничка вяра вече само ми остана:
Че всичко има край, че волята е лишна –
Едничък порив води ме – натам, където

Потайно чезне всяка същност – към нирвана,
Потъва в сънна немощ сред безкрайно нищо
Безпаметно завинаги в небитието.

Поезия, т. 1, 1891

АЗ ПОМНЯ ДНИТЕ СВЕТЛИ, ЗЛАТНИ, ТИХИ,

В съня ми чуден днес долитат,
Пределите на рая се откриха –
На детството ми дните.

Това е, мисля, само сън химерен,
Животът само сън е, в сън отлита –
Наяве рая прежен ще намеря
На детството ми в дните...

Поезия, т. 2, 1901

SYMBOL

Noc na wód cichem, bezbrzeżnem pustkowiu.
Przez nieruchome ciemnych chmur tumany
Na fale księżyc prześwieca miedziany
Wśród gwiazd, o blasku przygasłym ołowiu.

Wiatr świszcząc głucho, jak w gęstem sitowiu,
Pełza po wody powierzchni rozchwianej,
I, zda się, wlecze senne oceany
Ku nagich, skalnych wybrzeży wezglowiu.

Na głębi głuchej, ciemnej i bezkresnej,
W mglistym księżycu blasku się kołysze
Krzyż – na nim Chrystus rozpięty bolesny.

Gdzieś w nieskończoność, w nieprzebraną ciszę,
W niezmierną pustkę płynie przez odmetry
Krzyż – na nim Chrystus bolesny rozpięty...

Poezye, t. 3., 1900

СИМВОЛ

Нощта е в тихите води пустинни.
През облаците в мрака непрогледен
Блещука по вълните месец меден
Сред звездни блясъци оловносини.

И вятър съска в гъсталак замрежен,
Пълзи върху водата разлюляна
И сякаш влачи сънни океани
Към скалната стена крайбрежна.

Сред мрака в гълбината безпокровна
Люлее се под лунния проблясък
Разпятието с мъките Христови.

Всемирна тишина – ни звук, ни плясък.
И носи се в безкрая пуст, бездънен
Христос на кръста – разпнат и прескръбен...

Поезия, т. 3, 1900

CHRYSTUS I MAGDALENA

(Do obrazu Edelfelta
Christ et Madeleine).

Błękitne mgły pajęcze
Owiały drzewa śpiące,
Po siwych wodach tęcze
Włóczyło złote słońce.

Słoneczne zamyślenie
Świat owładnęło cały,
Gdy Maryi Magdalenie
Zjawił się Zmartwychwstały.

Zgięła ją cześć i trwoga,
Żalność ścisnęła łono — —
A On, szedł tam, do Boga,
W dal senną, nieskończoną.

W błękitne mgły przejrzyste
Szedł biały w blaskach słońca,
A ona szepcąc: Chryste!...
Patrzała nań klęcząca.

*Poezye*², t. 2., 1901

ХРИСТОС И МАГДАЛЕНА

(По картината на Еделфелт
Христос и Магдалена)

Мъгли от паяжина синя
Дървета сънени намятат,
По сивата вода премина
Дъга от слънчева позлата.

И беше цялата вселена
От скръб и слънце обладана,
Щом пред Мария Магдалена
Възкръсналият там застана.

Присви се с почит, страх, тревога,
Скръбта недрата ѝ посече,
А Той отиваше при Бога
В безкрая сънен и далечен.

В лазурните мъгли лъчисти
Той в слънчев ореол вървеше,
Тя коленичи в шепот: „Христе!...“
След Него с поглед безутешен.

Поезия, т. 2, 1901

² Запазваме заглавията така, както са в оригиналните издания, независимо че думата „поезия“ в съвременния полски език се изписва по друг начин – *poezja*.

SONET Z ANIOŁA ŚMIERCI

Wszystko więc przeszło, wszystko przeminęło
i nigdy, nigdy, nigdy nie powstanie;
wszystko w grobowe runęło otchłanie,
na wieki wieków, na wieczność runęło...

Milczące, ciche, straszne śmierci dzieło...
Niczymże szczęście? niczymże kochanie?
Niczym ból?... Niczym! W głuchym oceanie
ileż okrętów bez śladu zginęło...

Trzy siostry były, trzy siostry, jak Psyche,
przezyste, jasne, trwożliwe i ciche:
Wiara, Nadzieja, Miłość ich imiona...

Z tych dwie umarły, a trzecia nad nimi
w niemej boleści, z rękoma zwiślymi,
Miłość, stanęła jak słup odrętwiona.

Poezye, t. 3., 1900

СОНЕТ ОТ АНГЕЛА НА СМЪРТТА

Всичко свърши и завинаги отмина,
никога, не, никога не ще се върне;
всичко е затрупано във гроб бездънен
и във вечността завинаги се срина...

На смъртта е дело тихо, страховито...
Няма там утеха и любима няма?
Няма болка?!... Нищо!.. Глух е океанът,
без следа погълнал кораби разбити...

Три сестри са, три сестри са родни —
плахи, тихи, на Психея са подобни —
Вяра и Надежда, и Любав това са...

Две от тях са мъртви, от печал унила
е застанала Любав без глас, без сила
като стълб от камък и от жал израсъл.

Поезия, т. 3, 1900

Владимеж Тетмайер

Илюстрация към книгата на К. Пшерва-Тетмайер *Ангелът на смъртта*

* * *

Śmierci!

Patrzysz tak na mnie dobrymi oczyma,
nie upiór straszny, nie kościana mara,
lecz jakaś wierna towarzyszka stara...

Patrzysz tak na mnie dobrymi oczyma.
Z mojego życia cóż oto wyniosłem?
To, że mam – ciebie.

Gnany przez czucie i przez wyobraźnię
pragnąłem Życie budować, szalony,
a byłem tylko dla ciebie stworzony...

To było mego bytu przeznaczenie...
szedłem: sam jeden; przeminę: jak cienie...

Ty na mnie patrzysz dobrymi oczyma,
ty wiesz, że ducha byt cielesny trzyma,
że duch jest ciała obcy w każdym włóknie,
w olbrzymim Ruchu uroniony atom,
tracona część olbrzymich Żywiołów,
obca zarówno atomom, jak światom...

Z cyklu *Śmierć*³

³ Оригиналът е достъпен в електронната база със стихотворения на Пшерва-Тетмайер.
<<https://literat.ug.edu.pl/tetmajer/index.htm#spis>> (14.05.2020). – Б. пр

* * *

Смърт!
 Със своите добри очи ме гледаш,
 не си ни призрак страшен, нито сянка зла,
 а вярна спътница отвеки си била...

Със своите добри очи ме гледаш.
 Какво научих от живота?
 Това, че имам теб.

Под напора на чувства и въображение
 жадувах да градя Живот, безумец клет,
 а бях създаден аз единствено за теб...

Това бе моето предопределение...
 Вървах аз сам и ще си ида като привидение...

Със своите добри очи във мен се взираш
 и знаеш ти, че тялото духа възпира,
 че пришълец е той и е във всяка фибра,
 отронен атом сред въртопа необхватен,
 изгубена частица от Първоначалата,
 еднакво чужда и на атома, и на всемира...

Из цикъла *Смърт*

EVVIVA L'ARTE!⁴

Evviva l'arte! Człowiek zginąć musi –
 coś, kto pieniędzy nie ma, jest pariasem,
 nędza porywa za gardło i dusi –
 zginąć, to zginąć jak pies, a tymczasem,
 choć życie nasze splunięcia niewarte:
 evviva l'arte!

Evviva l'arte! Niechaj pasie brzuchy
 nędzny filistrów naród! My, artyści,
 my, którym często na chleb braknie suchy,
 my, do jesiennych tak podobni liści,
 i tak wykrzyknem: gdy wszystko nic warte,
 evviva l'arte!

Evviva l'arte! Duma naszym bogiem,
 sława nam słońcem, nam, królom bez ziemi,
 możemy z głodu skonać gdzieś pod progiem,
 ale jak orły z skrzydły złamanemi –
 więc naprzód! Cóż jest prócz sławy co warte?
 evviva l'arte!

Evviva l'arte! W piersiach naszych płoną
 ognie przez Boga samego włożone:
 więc patrzmy na tłum z głową podniesioną,
 laurów za złotą nie damy koronę,
 i chociaż życie nasze nic niewarte:
 evviva l'arte!

Poezye, t. 2., 1894

⁴ Evviva l'arte! (итал.) – Да живее изкуството! – Б. пр.

EVVIVA L'ARTE!

Evviva l'arte! Смърт човека чака –
 гладът се вкопчва в гърлото и души,
 презрян, безправен парий е беднякът –
 ще пукне той, ще пукне като куче,
 животът му е проиграна карта:
 evviva l'arte!

Evviva l'arte! Нека гуши пълнят
 филистерите! Ние сме артисти –
 какво че хлябът ни е сух, прокълнат,
 че гинем като есенните листи,
 какво, че в нас е губещата карта:
 evviva l'arte!

Evviva l'arte! Горди Бог роди ни –
 царе без царство, ала озарени
 от слава сме, дори от глад да гинем,
 летим като орли с криле ранени
 сред слава – печелившата ни карта:
 evviva l'arte!

Evviva l'arte! И пламтят в гърдите
 от Бог запалени във нас пожари:
 и отвисоко гледаме тълпите,
 корона не заменяме за лаври,
 макар животът да е празна карта:
 evviva l'arte!

Поезия, т. 2, 1894

Превод от полски: **Жоржета Чолакова**